

glavni zadaci: ponovno zauzeti Voćin, preneti borbe u požešku, daruvarsku kotlinu i u Podravinu i proširiti slobodnu teritoriju; oteti novo oružje i formirati nove brigade; uputiti jače snage u Hrvatsko zagorje i ubrzati narodnooslobodilačku borbu u tim krajevima. U toj instrukciji se i dalje naglašavalo rušenje glavne železničke pruge kao jedan od najvažnijih zadataka.

Nevidljivo bojište

Nakon ofanzive „Braun” neprijatelj je ponovo došao u Voćin u nameri da ga čvrsto brani. U mestu je bila jedna bojna iz Gorske divizije „Ante Pavelić”, oko 650 dobro naoružanih ustaša, sa utvrđenjima i položajima na Turskoj gradini i u samom mestu. Pred svim vatrenim položajima bila su minska polja i bodljikava žica. U svemu potpuna i tvrda odbrana po svim pravilima savremene fortifikacije.

Štab Divizije je odredio da se Voćin ponovo osvoji. Glavni zadatak, napad na uporište, izvodile su 16. i 17. brigada, a 12. i 18. brigada imale su zadatak da spreče pristizanje pomoći iz obližnjih garnizona. Osim toga, obe brigade su ojačale 16. i 17. brigadu sa po 12 puškomitraljeza i minobacačkim odeljenjem. Trebalo je, s obzirom na stepen utvrđenosti i jačinu posade u uporištu, stvoriti vatrenu i udarnu nadmoćnost. Radi toga je obavljena i specijalna operacija. Jedna divizijska haubica od 100 mm izvučena je tek prokrčenim putem preko nepristupačnog terena na Točak, jedan od visova Papuka koji dominira Voćinom. U napad se krenulo 8. maja 1943.

Dvanaesta brigada je osiguravala napad iz pravca Podravske Slatine, Pivnica i Đulovca, a 16.

i 17. su tri dana, sa naizмениčnim uspehom, imale jednu od najtežih borbi sa surovim i na svaku žrtvu spremnim protivnikom.

Iz taktičkih postupaka odmah se videlo da je i neprijatelj pomno proučio dosadašnje borbe sa partizanima u naseljenim mestima. Sada je, u sistemu odbrane, svaka od šest satnija, koliko ih je bojna imala, bila osposobljena za samostalno dejstvo i u okruženju, a svaki predah neprijatelj je koristio za protivnapade.

I dok se u Voćinu borilo, često i prsa u prsa, između partizana odlučnih da po svaku cenu skrše ustaški otpor i zauzmu uporište, i ustaše rešenih da se brane do kraja - tekla je jedna druga borbena aktivnost, ali na nevidljivom frontu. Bila je to aktivnost bez pravog početka i kraja, nečujna i nevidljiva, nadasve važna i u kojoj mir, spokojstvo i život ni trenutka nisu bili sigurni.

*

Već 8. maja u 8 sati iz Voćina je alarmiran Daruvar, a odatle je ustaški pukovnik Čanić radio-putem obavestio Zagreb: „Voćin napadnut premoćnim snagama; posada traži hitnu pomoć; obavestiti grupe „West“, od kojih zamoliti najžurniju pomoć njemačkih motorizovanih snaga i zrakoplovstva“.

} Istu depešu je, u isto vreme, primio i načelnik obaveštajnog centra 4. divizije Bogdan Trgovčević Smeli. U Daruvaru je depešu predavao partizanski * obaveštajac Mladen Vrsalović, šef radio-centra Paveličeve 1. divizije. Ko je bio Mladen Vrsalović?

Krajem 1942. godine obaveštajna služba 4. slavonske divizije i Obaveštajni centar Treće operative zone uspeli su da u većem broju neprijateljevih

uporišta ostvare dobru vezu i angažuju za saradnike neke domobranske oficire i podoficire, simpatizere Narodnooslobodilačke vojske. U nekoliko garnizona postojali su i vojni komiteti koje je formirala organizacija Komunističke partije, i koji su, pored političkog delovanja, među domobranima, dostavljali i podatke obaveštajne prirode. Takav je bio i Vojni komitet u Slavonskoj Požegi kojim je rukovodio Krunoslav Leontić.

U Daruvaru je u to vreme došao stožer (štab) 1. gorske divizije, neposredno potčinjen Glavnom stožeru oružanih snaga tzv. Nezavisne države Hrvatske. Podređene jedinice ove divizije bile su: 1. gorski zdrug „Ante Pavelić“ sa sedištem u Kutini i 4. gorski zdrug, čiji je stožer bio u Pakracu. Divizijom, koja je smatrana elitnom, komandovao je konjički pukovnik Matija Čanić. I baš u toj diviziji je partizanska obaveštajna služba uočila nekoliko podoficira koji su izražavali naklonost za saradivanje sa partizanima. Zahvaljujući njima, partizanska obaveštajna služba je gotovo za svaku satniju imala podatke o brojnom stanju, naoružanju, lokaciji, a iz spiskova sa imenima starešina i vojnika saznavalo se za mnoge pojedinosti. Ipak su to bila ograničena obaveštenja. Bilo je potrebno da se angažuje ličnost koja se nalazi na izvoru najvažnijih podataka i koja je u stanju da ih na vreme dostavlja za celu diviziju, pa i za planove o celoj Sloveniji. Čovek koji je ispunjavao takve zahteve bio je narednik Mladen Vrsalović, šef Radio-centra 1. gorske divizije.

Vrsalović je po dolasku u Stožer pobudio pažnju partizanskih obaveštajaca pošto je prilično otvoreno i loše govorio o Nemcima, a sa simpatijama o partizanima. Nakon pažljivo prikupljenih podataka

o njemu, pozvan je u obaveštajni punkt pokraj Daruvara. Već na prvom sastanku Mladen je partizanskom obaveštajcu Zoranu dao najsvježije podatke 0 1. gorskoj diviziji i upoznao ga sa sadržajem poslednjih važnih depeša. Vrsalović je tražio da se odmah, među partizanima, nađe radio-telegrafista koji će stručno i sigurno primiti njegove poruke. Na tom je sastanku, kao najvredniji dokaz svoje rešenosti da pomaže partizane, dao obaveštajcu Zoranu ključ šifre koja je bila u upotrebi tih dana, a takođe i vreme rada i frekvencije sa pozivnim znacima. Stručnom radisti ovi su podaci bili sasvim dovoljni da prati radio-stanice Gorske divizije i da dešifruje sve depeše.

Načelnik Centra veze 4. divizije Bogdan Trgovčević Smeli bio je ushićen kad je dobio šifru. I on je bio podoficir Službe veze u bivšoj Kraljevskoj mornarici. Posle kapitulacije vratio se u rodnu Derezukraj Pakraca i ubrzo otišao u partizane, uzimajući nadimak „Smeli“. Bio je desetar i vodnik, ali je teško prihvatio partijski zadatak da kao stručnjak za veze pristupi organizaciji službe veze u partizanskim jedinicama.

U to vreme sve što nije bilo uključeno u neposrednu borbu, a to su bile sve pozadinske, intendantske, sanitetske, pa i druge službe, smatrano je manje važnim i manje dostojnim.

Tako su mislili naročito školarci, intelektualci, a posebno bivši podoficiri. U boračkoj masi, a to je kao linija provejavalo i u partijskim ćelijama, u političkom radu i u radu komesara, na sve te školovane i učene gledalo se pomalo podozrivo. Oni su bili, „deo buržoazije i starog režima“ i radije su skrivali svoju prošlost. Malo je šta moglo da se

poredi, u to vreme, sa recima: ja sam radnik, ili ja sam siromašni seljak ili iz siromašne radničko-seljačke porodice. Ponosno je zvučalo: ima samo osnovnu školu, a još ponosnije - ja sam samouk. Ali, život i borba su lomili te zablude. Pored siromašnih i hrabrih, bili su potrebni i učenici i stručni. Trgovčević je postao partizanski stručnjak za veze. ~

U Pavelićevoj vojsci bila je u upotrebi mornarička šifra bivše kraljevine. To je bila šifra koju je poslao Vrsalović, a njen princip je dobro poznavao i Bogdan Trgovčević Smeli. Tadašnja radio-sredstva 4. slavonske divizije bila su vrlo skromna: mala stanica tipa „gođevac“, jedna amaterska stanica i jači prijemnik. Ali, i to je bilo dovoljno da se Smeli uključi u neprijateljev radio-sistem.

Tajna linija radila je izvanredno. U isto vreme kada su u Kutini i Pakracu radisti 1. i 4. gorskog zdruga primali depešu, njen sadržaj je hvatala i partizanska stanica „Godevac“ smeštena na obroncima Papuka, u šumi Duboka rijeka, nedaleko od Vučjaka. Pomoću ključa šifre Smeli je brzo dešifrovao uhvaćenu depešu i već posle nekoliko minuta ona je bila kod Drapšina. Verovatno u isto vreme, a možda i koji minut kasnije, sa depešom su se upoznavali i oni kojima je stvarno bila namenjena: pukovnici Šolc i Grlić, komandanti Pavelićevih zdruгова. Na taj je način počeo i mesecima trajao priliv dragocenih obaveštenja o neprijatelju.

A u Voćinu je borbena drama postajala sve napetija. Šesnaesta i 17. brigada su sa promenljivim uspehom, ali uporno i sistematski, zatvarale обруč oko Turskog grada i Prevende, najtvrdih uporišta u Voćinu. Nadsatnik Dujić, zapovednik posade, stalno

je tražio pomoć u ljudstvu i oružju. Iz Daruvara mu je odgovoreno da se kod Pivnica prikupljaju snage koje će krenuti preko Huma. Na zahtev da odredi prostor za bacanje municije iz aviona, Dujić je odgovorio: „Ledina kod crkve u Voćinu!” Pošto je sve ove poruke primao i Smeli, partizani su pojačali svoje napade, znajući da je protivnik bez municije. Uzastopnim jurišima 16. brigada je zauzela prostor oko crkve, pa su avioni bacili materijal partizanima.

U isto vreme 12. brigada je upozorena na nailazak neprijatelja iz pravca Pivnica. I, zaista, noću 8. maja, 4. bataljon 12. brigade se sukobio sa ustašama koje su iz Pivnica krenule Voćinu u pomoć. Potpuno spremni, partizani su dočekali iznenađene ustaše i posle kraće žestoke borbe bili su odbačeni pretrpevši teške gubitke. Ali, već sutradan su 12. brigadu ponovo napale dve bojne 1. gorske divizije i jednog nemačkog bataljona - ukupne jačine oko hiljadu dvesta vojnika koji su krenuli iz Miokovićeva. U teškom sukobu i ovaj protivnik je razbijen, ostavljajući za sobom oko stotinu mrtvih.

Ujutru 9. maja neprijatelj ponovo napada 12. brigadu, ali se u isto vreme pojavljuje iza njenih leđa snažna grupacija, koja je uspela da se probije iz Voćina. Dvanaesta brigada se našla u opasnoj situaciji, između dve vatre.

Brzim pregrupisavanjem snaga i uvođenjem u borbu brigadne rezerve i ti su napadi razbijeni, pa je neprijatelj ponovo pretrpeo teške gubitke. Ohrabren ovim uspesima, štab 12. brigade odlučuje 10. maja da napadne Hum, važno uporište na pravcu Đulovac-Voćin. Međutim, neprijatelj očigledno nije želeo da izgubi ovo mesto, pa je preduzeo koncentrično nastupanje u tom pravcu. Voćin je u to vreme

već bio oslobođen, sav plen iz njega evakuisan je, pa više nije bilo potrebe za borbe u zasedama. Dvanaesta brigada se nakon toga povukla u pravcu vrhova Papuka, Pijetlove noge i Vranog kamena.

U višednevnim teškim borbama za treće oslobađanje Voćina, 12. brigada je, obezbeđujući napad, nanela neprijatelju teške gubitke. U voćinskoj akciji bilo je ukupno oko dvesto poginulih, sto dvadeset pet zarobljenih i mnogo ranjenih ustaša i domobrana. Ponovo je zaplenjen i ogroman ratni materijal. Ali, i brigada je pretrpela osetne gubitke - dvadeset poginulih, oko pedeset ranjenih i trideset nestalih drugova. Poginuli su: Bogdan Pirović iz Cečavca, komandir čete; Matilda Brkić, bolničarka iz Donje Pištane, Stanko i Pero Kukić iz Kuzme, Dušan Karagača i Lazar Bošnjak iz Budimaca, Dušan Nikolić iz Krskovića, Gavro Radović iz Pušine, Ivan Bogdan iz Seovaca, Đuro Bošnjak iz Šušnjara, Nikola Dragojević iz Kuzme, Božo Ivičić iz Voćina, Joža Židov iz Osijeka, Rade Jorgić iz Smuda...

U izveštaju štaba Brigade o borbama kod Voćina zbog svoje hrabrosti se ističu: komandir 3. čete 1. bataljona, zamenik komesara 1. čete 1. bataljona Drago Klun, komandir 2. čete 2. bataljona Pero Dobričić, komandir 1. i 3. čete 3. bataljona Dušan Ostojić Osman i Nikola Šušnjar i komandir 2. čete 4. bataljona Petar Valanović.

Prodor na istok

Po naređenju Vrhovnog štaba NOVJ u Slavoniji su u maju 1943. formirane nove jedinice. To je bila posledica opšteg i naglog razvitka narodnooslobodilačke borbe u Slavoniji. Pored 4. koja je dobila naziv